

Osmanlı Toplumunun İnşasındaki Temel İlkeler: Adalet, İnsaf, Hoşgörü, İstimâlet Kavramları

Necdet Öztürk*

14. asrın başlarında Kuzeybatı Anadolu'da Selçuklu-Bizans sınırında küçük bir 'uç beyliği' olarak kurulan Osmanlı Devleti, başlangıçta Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Türk beylikleri, daha sonraları ise Balkan ve Avrupa devletleri aleyhine sınırlarını sürekli genişletti. *Beylikten saltanata* geçiş sürecini, çok kısa zamanda ve başarı ile tamamladı. Kuruluşundan yüz elli yıl sonra siyasi, askerî, idari, mali, sosyal ve benzeri kurumları ile cihanşümul bir devletin sorumluluğunu üstlenebilecek güce erişerek tarih sahnesinde hak ettiği itibarlı yerini aldı.

Küçük bir uç beyliğinin kısa süre içerisinde ve değişik rakip güçler karşısında devlet statüsü kazanmasını sağlayan uygun şartlar ve avantajlar nelerdi? sorusu kısaca şu şekilde cevaplandırılabilir:

Osmanlıların Selçuklu-Bizans sınırında bulunmaları (coğrafi avantaj); uçlardaki gaza ruhu ve heyecanı; komşu Türk beyliklerinin bu yeni siyasi oluşuma karşı olumsuz

bir tavır takınmamaları; Rumeli'ye geçerek stratejik değeri olan Gelibolu'yu alıp (1354), yapacakları fetihlerde burayı kendilerine hareket üssü yapmaları; Balkanlara sağlam bir şekilde yerleşmelerini sağlayan özellikle siyasi şartların hazır olması (karşı koyacak güçlü Balkan devletlerinin olmayışı); ilk Osmanlı padişahlarının ihtiyaç duydukları maddi ve manevi kuvvetleri 13. asrın ikinci yarısından itibaren Batı uçlarına gelmiş olan göçebe, köylü ve şehirli Türk unsurlardan sağlamaları; diğer Türkmen beyliklerinin aksine bütün otoritenin tek bir elde yani beyde/padişapta toplanması; Balkanlardaki fetihlerin kendileri için büyük nüfus kayıplarına uğramadan yapılması, fethedilen toprakların askerî hizmet karşılığında tımarlara ayrılması ve bu sistemin daha başlangıçtan itibaren düzenli bir biçimde uygulanması (tımar sistemi); devletin siyasi, adli, mali ve askerî yapılanmayı hızla başlatması; Bizans İmparatorluğu'nun 13. asrın sonlarından itibaren çöküş sürecine girmesi; nihayet ilk Osmanlı padişahlarının devlet kurmadaki üstün yetenekleri ile eski anane, gelenek ve kültürleri devam ettirmeleri.¹ Bu avantajlara, Moğolların Anadolu'ya tayin ettikleri valilerin kötü yönetimleri ile Bizans'ın giderek bozulan yönetimi de eklenebilir. Ayrıca, 13. yüzyılda ve 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun siyasi ve etnik yapısı ile göçebe, köylü, şehirli gibi sosyal yapı ve fikrî seviye de Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun anlaşılması bakımından önemlidir. Selçuklu Anadolu'sundaki fikir ve düşünce hayatı ayrıca önem taşır. Bilindiği gibi bu yüzyıl Mevlana Celaleddin Rumi (ö. 1273), Hacı Bektaş-ı Veli (ö. 1271) ve Yunus Emre'nin (ö. 14. yüzyılın ilk yarısı) yaşadığı yüzyıldır. Bu üç değerli ismin eserlerinde, şiirlerinde, sohbetlerinde işledikleri en önemli konu 'sevgi ve hoşgörü'dür. Bu manevi iklimden Osmanlı Devleti'nin kurucularının da beslendiği muhakkaktır.

Kuruluşunu ve hızlı gelişmesini, sözü edilen uygun şartlara borçlu olan Osmanlı

(* Prof. Dr. Em. Öğretim Üyesi.

(1) Daha fazla bilgi için bk. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 2. baskı, Ankara, 1972, s. 176-183.

Devleti, imparatorluk düzeyine ulaşan her devlette olduğu gibi çok dilli, çok dinli, çok kültürlü, çok ırklı bir toplum yapısı özelliği gösterir. Toplum bu özelliğine ilk adımını, Osman Beğ (1285-1324) döneminde attı. İlerleyen yıllarda fetihlerle birlikte, yeni toplulukların katılımıyla toplum yapısı daha da çeşitlenip zenginleşti. Burada şu soru sorulabilir: Osmanlı Devleti, zamanla üç kıtaya yayılmış böyle bir toplum yapısını, imparatorluktan ilk kopuşun yaşandığı 1830 yılına kadar (bu tarihte Yunanistan bağımsızlığını ilan etti) huzur ve barış içinde nasıl bir arada tutabilmiştir? Disiplinli ve savaş yeteneği yüksek askerî gücü ile mi; yoksa siyasi, idari, adli, mali örgütü ile mi; ya da çok iyi düzenlenmiş toprak rejimi ile mi? Hiç şüphesiz, ilk üç asır için bütün bunlar Osmanlı Devleti'nin güçlenip yükselmesinde ve varlığını sürdürmesinde son derece önemli kurumlar ve dinamiklerdi. Bunların yanında, 'adalet', 'insaf', 'hoşgörü' ve 'istimâlet' kavramlarının Osmanlı Devleti'nin temel harcında yer almasının ayrı bir önemi ve anlamı vardır.

Arapça olan 'adâlet' (Farsçada 'dâd') sözcüğünün lügat karşılığı "hakka riayetkârlık, haktanırlık, haklılık, doğruluk"tur. Osmanlı tarih kaynaklarında Osmanlılar bir kaleyi/şehri fethettiklerinde bu dört kavram şu şekilde geçmektedir: 'adâlet gösterip hoşnud kıldılar; 'adl ü dâd, 'adl ü insâf ettiler/gösterdiler; hoş gördüler/tuttular; istimâlet/ler verdiler/ettiler, istimâlet edip aman verdiler, istimâletlediler.

Osmanlı Beyliği'nin dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin temellerini atan kurucu gazi lider Osman'ın, başında bulunduğu toplumu yönetirken bu kavrama sıkı sıkıya bağlı kaldığını icraatlarından anlıyoruz. Aşağıda verdiğimiz alıntı metinde de görüleceği üzere Osman, bir kaleyi (şehri) fethettiğinde adaletin tesisi için buraya ilk önce 'kadı/yargıç' ve 'subaşı' (emniyet amiri/garnizon komutanı olarak düşünülebilir) tayin ederdi. Nitekim Karacahisar'ın fethinden hemen sonra bu şehre 'kadı' ve 'subaşı' atadı. Adaletin ve

kanunun temsilcisi olan kadı, haksızlığa uğrayanların haklarını iade eder; subaşı ise toplumda huzur ve güveni sağlardı. Osman Gazi döneminde adalet ve güvenlik ile ilgili olarak başlatılan bu uygulama, başka görevliler de eklenerek daha sonraki padişahlar zamanında da devam etmiştir.

Osmanlı yönetim felsefesinin ikinci kavramı diyebileceğimiz 'insaf' sözcüğü Arapça olup lügat karşılığı "merhamete, vicdana ve mantığa dayanan adalet" demektir. Aşağıdaki alıntı metinlerdeki kullanımı da bu manalara gelmektedir. Osman Beğ ve daha sonraki padişahların 'dinin yarısının insaf' (*el-insâfî nısfü'd-dîn*) olduğu şuurlunda oldukları aşikârdır.

Osmanlı tarih metinlerinde geçen 'hoşgörü' ise, Farsça 'hoş' (güzel, iyi) sözcüğü ile Türkçe 'görmek' fiilinden mürekkep bir kavramdır. Bu kavram tarih metinlerinde, kişiler arasındaki hoşgöründen ziyade devletle itaat altına alınan gayrimüslim ahaliye gösterilen 'müsâmaha' ('hoş görme', görmezliğe gelme göz yumma, aldırış etmeme, savaştan kaçınma) veya 'tesâmuh' (müsâmaha etme, hoş görme, dikkatsiz, kayıtsız davranma) karşılığında kullanıldığı anlaşılan 'hoşgörü' anlaşılmalıdır.

Çok dilli, çok dinli, çok milliyetli huzurlu bir Osmanlı toplum yapısının kurulmasında etken olan kavramlardan birinin de 'istimâlet' (meylettirme, gönlünü kazanma, teselli etme, teşvik etme, kendi tarafına çekme) olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda verdiğimiz metinlerde de görüleceği üzere *adalet*, *insaf*, *hoşgörü*, *istimâlet* gibi kavramlar, fetihler ve sonrası anlatılırken çok sık kullanılan, pratikte kesinlikle içi doldurulmuş kavramlardır.

Osman Beğ, yönettiği toplumu dinî, hukuki ve sosyal açıdan yapılandırırken din uluları, ahiler ve fakıların manevi desteklerinden büyük ölçüde yararlanmıştı. İslam hukukunu (*şer'i hukuk*) bilen uzman kişiler olarak fakihler/fakı, hukuki konularda Osman Gazi'ye yardımcı oluyorlardı. Bu fakihlerin en meşhuru Dursun Fakih/Fakı olup Os-

man'ın hukuk danışmanı idi. Dinî konuları ise devrin ünlü din büyüğü kayınpederi Şeyh Edebalı'ya danıştırdı.

Osman Gazi, toplumun huzur ve güveni için gerekli her türlü tedbiri zamanında almayı bilen bir liderdi. Haksızlığa uğrayan bir kimse şikâyetini doğrudan kendisine de yapabiliyordu. Nitekim Osmanlı kaynaklarına böyle bir olayın hikâyesi geçmiştir: Eskişehir'de Ilıca/Hamam yöresinde kurulan pazara yöre halkı (Osmanlı, Germiyanlı, Rum) gelir rahatça alışverişlerini yaparlardı. Bir keresinde bir Rum kadının pazara getirdiği bardağı alan bir Germiyanlı, bardağın ücretini ödemez. Bunun üzerine Rum kadın bizzat Osman'a giderek Germiyanlı'dan şikâyetçi olur. Osman, Germiyan Türk'ünü getirtip azarlar ve bir rivayete göre güzel bir döver; bardağın ücretini ondan alıp kadına geri verir. Ayrıca, hiç kimsenin pazara gelen Bilecik halkını incitmemesini emreder ve bunu herkese duyurur. Osman'ın gösterdiği adalet ve güven sayesinde Rum kadınlar, artık hiçbir endişe duymadan tek başlarına rahatça pazara gelip alışverişlerini yapar olurlar. Söz konusu pazar anlatımı şöyledir:

Osman Gâzi dahi Eskişehir'de Hamam yöresinde bazar turgurdu [kurdurdu]. Etrafun kâfirleri dahi gelürler, mesâlihlerin [işlerini] görürleridi. Gâh gâh Germiyan halkı dahi gelürlerdi. Bir gün Bilecük'den bazarcı kâfirler gelmişler ve hem Germiyan'dan dahi gelmişler. Bu Bilecük'de kâfirler eyü bardak *düzerler* [yaparlar]. Bazara yükilen satmağa getürmüşler. Germiyanlı'nun birisi bir kâfirün bir bardağın almış, nesne vermemiş. Bu kâfir gelüp Osman Gâzi'ye şikâyet etmiş. Osman Gâzi dahi ol bardağ alan kişiyi getürmüş. Belki döğmüş [Neşri'de *muhkem let edip*]. Dahi kâfirün hakkını alıvermiş. Be-gâyet yasak etmiş kim "hergiz Bilecük kâfirlerini incitmeyeler." Bunlara adli gösterdi. Tâ şol hadde vardı kim Bilecük kâfirinün avratları dahi Eskişehir'ün bazarında gelürler, bazar edüp maksudlarını görüp giderleridi emn ü emânile. Bu Bilecük kâfirleri dahi

Osman Gâzi'ye gâyetde itimad etmişleridi kim "bu Türk bizümle eyü doğruluk eder" derleridi.²

Osman Gazi, daha sonra pazarın güvenliği ve pazar vergisi için kanuni bir düzenleme de yapmıştır.

15. yüzyıl Osmanlı tarih yazarları, Anadolu ve Rumeli'de yapılan ilk fetihlerde Osmanlıların nasıl bir fetih politikası izlediklerine dair, içinde yukarıda verdiğimiz kavramların da yer aldığı önemli bilgiler verirler. Osmanlılar, gerek Anadolu'da gerek Rumeli'de gerçekleştirdikleri fetihlerde benzer şekilde hareket etmişlerdir. Orhan Gazi (1324-1362) zamanında oğlu Süleyman Paşa (ö. 1357) ve onun emrindeki gazilerin Anadolu'daki fetihlerinde halkın incitilmemesine büyük özen gösterilirdi. Fetihlerde sivil halkı incitmemeye azami özen gösteren Osmanlılar, savaşta bile ölçülü olmayı elden bırakmamışlardır. Rumeli'ye geçildikten sonra aynı siyasetin burada da sürdürüldüğünü görüyoruz. Anadolu ve Rumeli'deki ilk fetihlerde takip edilen fütuh prensipleri daha sonra yapılacak fetihler ve fetih sonrası için âdeta rehber olmuştur. Bunlara dair bazı örnek metinler:

Anadolu'da:

1. Süleyman Paşa Tarakçı Yenicesi'ni ve Göynük ve Muturnu'yu tamam feth etdi. Ol vilâyetde ne kadar kâfir var ise Süleyman Paşa'nun adlini dâdını [*adaletini*] görüp cemî' müslüman oldular³. İl gün hep *ana tapdılar* [ona itaat ettiler].⁴

2. Orhan Gâzi kendü cemî'i [bütün] vilâyetine nâzır oldu [padişah oldu]. Oğlu Süleyman Paşa'yı Tarakçı Yenicesi'ne gönderdi. Ve ol vilâyetler cemî'i Orhan Gâzi'nün adlini işitmişleridi. Ve hem her vilâyeti ki al-

(2) Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (1285-1502)* (bundan sonra: *APT* 2013), haz. N. Öztürk, İstanbul 2013, 9. Bâb; aynı bilgi bk. Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cibânmümâ (1288-1485)* (bundan sonra: *NT* 2013), haz. N. Öztürk, 2. baskı, İstanbul, 2013, s. 40.

(3) Köprülü, söz konusu Hristiyan köylülerin toptan Müslüman olmalarının ihtiyatla karşılanması gerektiğini söylüyor, *aymı ever*, s. 143, 144.

(4) *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)* (bundan sonra: *AOK* 2014), haz. N. Öztürk, 2. baskı, İstanbul, 2014, 11a.

dılar, ana [ona] *adl ü dâd etdiler* [adalet gösterdiler]. Alınmayan vilâyetler dahi anların neyledüklerini bilüp işitmişleridi.

Süleyman Paşa kim [ki] Tarakçı Yenicisi'ne vardı. Hisarı verdiler, ahdilen ve amânilen. Göynük'ü dahi hemçünân [aynı şekilde]. Ve Mudurnu'yu dahi hemçünân verdiler. Süleyman Paşa dahi ol kadar *adl ü dâd etdi* kim cemî'i ol vilâyetün halkı eydürleridi kim [söylerlerdi ki]: "Nolaydı kim kadim [eski] zamandan bunlar bize hâkim olalardı." Ve çok köyler bu Türk kavmini gördüler, Müslüman oldular. Ve ol vilâyetde ne kadar kim mülkler vardır, cemî'i Süleyman Paşa verdiği karar üzerine durur.⁵

Andan Süleyman Paşa'yı Tarakçı Yenicisi'ne gönderip varduğunlayın, hisarı ahd ü amanile [barış yoluyla] ceng etmeyip verdiler. Göynük'ü ve Mudurnu'yu dahi hemçünân. Süleyman Paşa ol vilâyetde ol kadar *adl ü dâd etdi* ki, nice köyler götürü Türk'ün âyinin ve erkânın görüp gelip Müslüman oldular. Ol vilâyetde ne kadar mülkler ki vardır cemî'i Süleyman Paşa verdiği karar üzerine şimdi dahi mukarrerdir.⁶

3. Süleyman Paşa Tarakçı'yı ve Yenicce'yi ve Bolu'yu ve Mudurnu'yu feth etdikden sonra, ol vilâyetlerde ne kadar kâfir evleri varsa Süleyman Paşa'nun adlini, dâdını ve insafını gördüler, mecmû' çoğu Müslüman oldular. İl gün [halk ahali, memleket] hep ana [ona] mutî' oldular [tabil oldular, bağlandılar].⁷

4. Ve gine bir gün Karamanoğlu yürüdü. Hamid vilâyetini incitdi. Gelüp Yıldırım Han'a dediler ve hem şikâyet etdiler. Yıldırım Han Bursa'ya geldi. Andan göçüp Tekeili'nden Karaman'a çıktı. Konya'nun üzerine düşdü. Karamanoğlu kaçdı, Taş vilâyetine gitdi. Meğer harman vaktiydi. Ol vilâyetün yığınları ve çayıruları yığılmışidi. Yıldırım Han gâyet yasaklu pâdişâh idi. Kimesnenün bir habbesine [tanesine] yokatmazdı [el sürdürmezdi]. Ve çeri [asker] halkı varup bir gün Konya halkından arpa istediler. Anlar eyitdi-

ler: "Biz hisar içinde sizlere nice [nasıl] satalum. Eğer pâdişâh bize destur verirse çıkalum arpa verelüm" dedi. Yıldırım Han'a dediler, destur verdi. Hem adam koşdu. Hisardan çıktılar. Arpalarını satdılar. Akçalarını aldılar. Gine hisara girdiler. Kimseyi incitmediler.

Çün hisar halkı bu adli gördüler, Konya'yı kendüler verdiler. Aksaray'ı ve Niğde'yi ve Kayseri'yi nevâhisiyle verüp teslim etdiler. Çün Karamanoğlu bu hâli gördü, nâçâr olup elçi gönderdi. Barışdı. Çehârşenbe suyundan ötesin Karamanoğlu'na verdiler, berüsine Sultan Bayezid kendü kulların kodu.⁸

Rumeli'de:

1. Ve girü ol yörenün kâfirlerini incitmediler, *istimâletler verdiler* [gönüllerini aldılar]. Emn ü eman [güvenlik] içinde oldular. Hatunlarını ve dahi oğlanlarını ve kızlarını be-gâyet hoş dutdular. Cimnik kal'asının kâfirleri bu gâzilerle müttefik oldular. Ayaşlona derler bir kal'a vardı. Varup ol hisarı aldılar. Hisar ellerinde iki oldu. Ve bunun halkıyla dahi barışdılar. Çün hâl böyle oldu. Aydıncık'dan hayli adam geldiler, gemiler ile geçüp, Rum-eli'ni Allâhu ekber ünüyle doldu[rular]. Gâziler tekbir âvâzını Rumeli'ne doldurdular (OBT 2014 : 21).

2. Harman vaktiydi. Hep kâfir harmanda idi. Hisar hâlî [boş] idi. Ol terslikden [çöplükten] geceyle kal'aya girdiler. Hisarı aldılar. İçinde olan kâfirleri incitmediler. *İn'âm u ibsan eylediler* [gönüllerini aldılar]. İçinden birkaç bellüce [ileri gelen] kâfirlerin alup adı bellüleri tutdular vardılar.

Hisarın limanında gemiler buldular. Ol gemileri aldılar. Ol kâfirleri gemi içine koydular. Karşu yakaya gâzilere ve leşkere gönderdiler. Gine leşkerden iki yüz mikdârı adam geçürdiler. Kal'aya geldiler. Ece Beğ hisarun gemilerinden hayli gemi aldılar. Ve hisarun atlarından hayli atlar bulup atlandılar.

(5) *ÂPT* 2013: 34. Bâb.

(6) *NT* 2013 : 70.

(7) *OBT* 2014 : 19.

(8) *AOK* 2014 : 22b-23a.

Ve dahi Bolayır yanında Akça Limon derler bir limonda hayli gemi vardı. Varup ol gemileri oda yakdılar [ateşe verdiler]. Gine gelüp kal'aya girdiler. Ol Cimbin kal'asının gemilerin hıfz etdiler. Dahi durmadın öte yakadan adam geçürdiler. Ve çok leşker cem' etdiler. Evvel kadem Rum-ili'ne geçmek ol yerden oldu. Andan feth olundu. Ve ol yörenün kâfirlerin *incitmediler*, istimâlet verdiler. Kâfirler dahi çünkim emn ü eman içinde oldular. Ve hem hârunların ve oğulların be-gâyet hoş dutdular. Bu kez Cembini kal'asının kâfirleri muti' oldular.⁹

3. Evrenos Beğ Gümülcine'yi uç edüp İsketye'yi [İskeçe'yi] ve Marulya'yı feth etdi, haracın aldı. Ol zamanda harac az idi. Şöyle alurlardı kim kâfirler dahi incinmez idi. Kebesin ve öküzün veyâ oğlun kızın satdurup veyâ rehin kodurup almazlardı. Ol zaman pâdişâhları tama'kâr değülleri idi. Her ne elle-rine girürse yiğide ve yeñile verürler idi. Hazî-ne nedür bilmezleridi.¹⁰

Yıldırım Bayezid ile Timur orduları arasındaki Ankara Savaşı'nda (1402) Osmanlıların haraçgüzarı Eflak Beyi'nin tavrı da ilgi çekicidir:

Ve İflakoğlu çerisi bile gelmiş idi... Heman İflakoğlu, kim kâfir idi, çerisi ile ol ceng etdi. Temür Han kâfir çerisini görüp dervişler sanup eyitdi: "Hey yaman ışıklar ne katı ceng etdiler" dedi. Bilenler eyitdi: "Hanum, anlar kâfirlerdür" dediler. İflakoğlu dahi gördü kim cengile olmaz, yalnız kalmış ol dahi çerisiyle kaçdı.¹¹

Savaşta çözümlenmeye başlayınca Yıldırım'ın şehzadeleri ve Osmanlı idaresindeki Anadolu Türk beyleri savaş alanını terk ettikleri halde Eflak Beyi savaşa devam eder. Timur, Eflak askerlerinin yiğitçe savaşmalarına şaşakalır. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti idari bakımından ciddi sarsıntı geçirdiği halde Eflak, bunu fırsat bilerek Osmanlı yönetiminden ayrılmak için herhangi bir çaba içine girmez. Savaşın kaybedilmesiyle Anadolu'da Osman-

lı'ya bağlı yerlerde dağılmalar olurken, otorite boşluğuna rağmen, Balkanlarda Osmanlı idaresinden ayrılmak için ciddi bir kıpırdanışın olmayışı çok anlamlıdır.¹²

Adalet, insaf, hoşgörü, müsamaha ve istimâlet kavramları Osmanlı yönetim ve toplum felsefesinin âdeta anahtar kelimeleridir. Kuşkusuz, fetihlerde elde edilen başarılarla ve ahenkli bir toplum yapısının oluşturulmasında, Osmanlı yöneticilerinin bu kavramlara sıkı sıkıya bağlı kalmalarının payı büyüktür.¹³

Sonuç

Osmanlı Beyliği'nin inşasında, bir buçuk asır sonra da dünya devleti gücüne erişmesinde ve uzun ömürlü oluşunda etkili olan unsurların en önemlilerinin *adalet*, *insaf*, *hoşgörü* ve *istimâlet* kavramları olduğu rahatlıkla olduğu söylenebilir. Osmanlı padişahlarının, devletin kuruluşundan itibaren yönetim siyasetlerini bu dört temel ilkeye dayandırdıkları anlaşılmaktadır.

Osmanlı toplumunda bu kavramlardan *hoşgörü*, en azından beş buçuk yüzyıl boyunca, geçici bir his olarak kalmamış, aksine devlet ve toplum hayatının bir gerçeği olarak kabul edilmiştir. Çeşitli din, dil, milliyet ve kütüre mensup zümrelerden meydana gelen Osmanlı toplumu, hiçbir ayırım yapılmaksızın, eşitlikçi bir anlayışla huzur ve barış içerisinde yönetilmeye çalışılmıştır. Dinler arası çatışmayı ve hoşnutsuzluğu körükleyecek haksız bir uygulama söz konusu olmamıştır. Çeşitli dinî grupların, 19. yüzyıla kadar Osmanlı yönetimine karşı, herhangi bir başkaldırı hareketinin olmayışı, devlet yönetiminde söz konusu kavramların titizlikle uygulandığının en önemli göstergesidir.

(9) AOK 2014 : 11b-12a.

(10) AOK 2014 : 17a.

(11) AOK 2014 : 25b, 26a.

(12) Kaynak metinlerden alınan buradaki örnekler ve açıklamalar için ayrıca bk. Necdet Öztürk, 14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi (Devlet Düzeni-Sosyal Hayat), İstanbul, 2014, s. 51-56.

(13) Fazla bilgi için bk. N. Öztürk, "Osmanlı'da Adalet ve Hoşgörü Kavramları", *Boztepe*, sayı 1 (Sakarya/Ekim-2002), s. 7-8; aynı yazar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkili Olan Maddî ve Manevî Dinamikler", *Boztepe*, sayı 2 (Ocak-2003), s. 7-8.

Kaynaklar

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), haz. N. Öztürk, 2. baskı, İstanbul, 2014.

ÂŞIKPAŞAZÂDE, *Âşıkpaşazâde Tarihi (1285-1502)*, haz. N. Öztürk, İstanbul, 2013.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 2. baskı, Ankara, 1972.

NEŞRÎ, MEVLÂNÂ MEHMED, *Cibânnümâ (1288-1485)*, 2. baskı, haz. N. Öztürk, İstanbul, 2013.

Oruç Beğ Tarihi (1288-1502), haz. N. Öztürk, 3. baskı, İstanbul, 2014.

ÖZTÜRK, Necdet, “Osmanlı’da Adalet ve Hoşgörü Kavramları”, *Boztepe*, sayı 1 (Sakarya/Ekim-2002), s. 7-8.

_____, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Etkili Olan Maddî ve Manevî Dinamikler”, *Boztepe*, sayı 2 (Ocak-2003), s. 7-8.

_____, *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi (Devlet Düzeni-Sosyal Hayat)*, İstanbul, 2014.